

דף שבועי

בס"ד

פרשת שמיני, תשפ"ה, מספר 1615

"אש זרה" – הסיבות למותם של בני אהרון, נדב ואביהוא יוסף אלישע

כלומר, המדרש דורש "ויהי" כלשון קריאת צער על אי נתינת התפקיד למשה.

ב. ותצא אש מלפני ה' (וי' יב) – הטוב והרע יונקים משורש אחד

לא כל מי ששמח היום, שמח למחר, ולא כל מי שמצר היום, מצר למחר, לפי שאין השמחה ממתנת לאדם (=היא זמנית; תנחומא שמיני, ב). ואפילו הקב"ה בכבודו ובעצמו כשברא עולמו, הייתה שמחה לפניו ... ללמדך שהיה הקב"ה מתגאה ומשתבח במעשיו מאוד, אך משצוה לאדם הראשון מצווה קלה ולא קיימה, אמר: לא בראתי את הכול אלא בשביל האדם, ועכשיו הוא מת, מה הנאה יש לי?

המדרש מביא כדוגמה את אלישבע, אשת אהרון ואימם של נדב ואביהוא. היא אישה שראתה שמחות הרבה, אך "לא המתינה בשמחתה" (שם שם: ג-ג). כך ראתה יבמה מלך, ובעלה כוהן גדול, ואחיה נשיא, ושני בניה – סגני כהונה. אך "כיוון שנכנסו להקריב קורבן, יצאו שרופים. נהפכה שמחתה לאבל" (תנחומא: אחרי מות, סימן א בסופו). נמצא שאותה האש עצמה שאכלה בתחילה את העולה וליחכה את החלבים של הקורבן, והולידה בקרב האנשים רגש של שמחה ורננה, כמאמר הכתוב: "וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיָּלֶנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (וי' ט: כד), היא היא אותה האש עצמה אשר יצאה מלפני ה' ושרפה את נדב ואביהוא, וגרמה קצף גדול וצער רב לכל בית ישראל, אשר "יָבֹכּוּ אֶת-הַשְּׂרָפָה אֲשֶׁר שָׂרְפָה" (וי' יב: ה).

העולה מן האמור הוא שהטוב גם הרע יונקים משורש אחד, מה' יתברך. אלא שיש לסייג את הדברים: האל לעולם חפץ בטובתו של האדם, ו"אין הוא חפץ אפילו באיבודן של רשעים" (במדבר רבה, פרשה כ, סעיף יב; תנחומא, בלק, סימן ח), ועל אחת כמה וכמה שאינו חפץ באיבודן של צדיקים. "גם עָנֹשׁ לְצַדִּיק לֹא טוֹב" (מש' יז: כו), שמזה תיוולד תלוות "צדיק ורע לו" (מלבי"ם, שם), אלא שיש פעמים שהרע נובע מטעותו של האדם, גם כשכוונתו לטובה. הוא נכווה בגחלתה של שגיאתו, וביותר – כשמדובר בעבודת הקודש. שם אין מקום לשגיאות, שהרי אינו דומה הנוהג שלא כהוגן בפלטריין של מלך לטועה בחצר המלכות החיצונית, וביותר – כשמדובר בחטא הנעשה בפרהסיא, בפומבי, לעיני קהל ועדה, משום שאז גם לומדים ממנו כולם והשפעת החטא גדולה. כגון, בחטא מי מריבה שבו ה' מדגיש את הצמצום בקידוש ה' לעיני כל ישראל: "יַעַן לֹא-הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, לָכֵן לֹא

א. "מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול" (פסחים פו ע"ב), וכל שכן שלא למלך מלכי המלכים

בסופה של פרשת צו (פסוקים לג-לו) מצווים אהרון ובניו שלא לצאת מאוהל מועד שבעה ימים, הם שבעת "ימי המילואים" מיום הקמת המשכן על ידי משה, מכ"ג באדר ועד א' בניסן, שבהם נעשתה הדרכה לעבודת המשכן. חז"ל הסבירו שבכל יום ויום משבעת הימים הללו היה משה מקים את המשכן מחדש ושב ומפרקו, בהנחה שהוא זה שיתמנה לכוהן גדול. אלא שביום השמיני בישרו הקדוש ברוך הוא: "אין אתה משמש בכהונה גדולה, אלא אהרן אחיך, וכל כך למה? משום שהקב"ה נצרך לשכנע את משה במשך שבעה ימים תמימים לקבל עליו את תפקיד השליחות הנבואית וללכת אל פרעה, ומשה, כרבים טובים אחרים, ניסה להתחמק מן התפקיד כבד-המשקל ורב-האחריות בכל מיני תואנות, החל מ"כבד-פה וכבד לשון אנכי" (שם ד: י) וכלה ב"שִׁלַח נָא בְיָד תְּשַׁלַּח" (שם ד: יג). הסיבה לסירובו של משה הייתה הקושי הכרוך בשליחות זו, אך גם ענוותנותו הרבה, אלא שהייתה זו ענווה שלא במקומה, שהרי זה היה ייעודו ותפקידו של משה רבנו (והשוו לרמיה א: ד-י, ופירוש הרד"ק שם לפס' ה). על כן נפרע ממנו הקב"ה כאן; שבעה כנגד שבעה, לאמור: "אתה נמנעת מקבלת ייעודך וגרמת לי לחזר אחריו במשך שבעה ימים, כעת אתה מחזר אחרי שבעה ימים ואני איני מוסר לך את הכהונה אלא לאהרן אחיך!". וכן הובא במדרש:

אמר רב שמואל בר נחמן: כל שבעת ימי הסנה היה הקדוש ברוך הוא מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים, הדא הוא דכתיב: "גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך" (שם ד: י), הרי ששה, ובשביעי אמר לו: "שִׁלַּח נָא בְיָד תְּשַׁלַּח". אמר לו הקב"ה: משה, אתה אומר "שִׁלַּח נָא בְיָד תְּשַׁלַּח"? חייך, שאני צוררה לך בכנפיך! (=מחביא לך את השלכותיה). אימתי פרע לו? רבי ברכיה אמר ר' לוי ור' חלבו: ר' לוי אמר: כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפילה ותחנונים שיכנס לארץ ישראל, ובשביעי אמר לו (דב' ג: כז): "כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה". ר' חלבו אמר: כל ז' ימי המילואים היה משמש בכהונה גדולה וכסבור שלו היא, בז' אמר לו: "לֹא שִׁלַּח הָיָא, אֲלֵא שֶׁל אַהֲרֹן אַחִיךָ הִיא!" הדא הוא דכתיב: "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי" (ויקרא רבה, א, א, ו).

* יוסף אלישע הוא ד"ר ללשון ומרצה במכללת "אורות ישראל", רחובות, ומחבר סדרת הספרים: "תהייתה לראש עמרם" על פרשיות השבוע. המאמר מוקדש לע"נ הורי היקרים: ר' עמרם אלישע בן שמחה ויהודית בת בשיה לבית מימון ז"ל.

1 וראו תנחומא, תולדות, סעיף י"ב, על דרך הלימוד המדרשית ממילות הפסוק את סך כל שבעת הימים.

2 וראו גם תגובתו של א-לוהים למלאכי השרת שביקשו לומר שירה על טיבוע פרעה וחילו בים סוף. הוא עוצרם ותמה על כוונתם זו באומרו: "מעשה ידי טובעין בים, ואתם אומרים שירה לפני?" (בבלי, מגילה י ע"ב; סנהדרין לט ע"ב).

אהרן אביהם: "ויגף ה' את-העם על אשר עשו את-העגל אשר עשה אהרן" (שם' לב:לה), וכפי שנאמר בדברים: "ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו" (דב' ט:כ) על עניין זה של העגל. ודרשו חז"ל: "אין השמדה אלא כילוי בנים" (ויקרא רבה, פרשה ז, סעיף א; שם, פרשה י, סעיף ה). כלומר, שמבחינת הנהגה זו של האל-פקד עון אבת על בנים" (שם' כ:ד) היה רצון מלפני ה' להשמיד את כל זרעו של אהרן הכהן, אלא שתפילתו של משה היא שהצילה את שני "בניו הנותרים" (וי' י:יב). התורה מדגישה במילה "הנותרים", תוך התייחסות לאלעזר ולאייתמר, שכשם שמתו נדב ואביהוא, בניו הגדולים של אהרן הכהן, כך היו אמורים למות גם אלעזר ואיתמר, בניו הקטנים. אלא שתפילתו של משה עמדה להם וגברה והצילה אותם מגזרת מוות. גם על ענישתו של אהרן יש לתמוה, שהרי על פי הגמרא כל מה שעשה אהרן בעניין העגל, לא עשה מתוך עניין אישי הגם שמדובר בשאיפתו הבסיסית ובזכותו הטבעית להמשיך לחיות, להציל את נפשו. שכן, אם כך היו פני הדברים הרי אפשר היה לומר שהיה לו למסור נפשו ולהיהרג על קידוש ה' כמאמר חז"ל: "על שלושה דברים ייהרג ובל יעבור: על עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים" (הרמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק חמישי, סעיף ב), ושלושה חטאים גרוועים אלה היו כלולים באותו החטא החמור, כפי שדרשו חז"ל את הלשון "ויקמו לצחק" (שם' לב:ו), ומוכיחים זאת ממקומות שונים במקרא (ועיינו רש"י שם). אלא, אהרן פעל מתוך מניע של הסתכלות נבואית עמוקה על גורלו של כלל עם ישראל, ולטובת כללות האומה, באומרו: "אם ייהרגוני, לא תהיה להם כפרה עולמית". כלומר, אילו חלילה היו רוצחים את אהרן, היה ה' משמיד את כל עם ישראל, למעט שבט לוי שלא נטל חלק באותו החטא. כל מחשבתו של אהרן הייתה אפוא: 'מוטב שאחטא אני, חטא פרטי, ותהיה לי תקנה מאשר יחטאו כלל העם בחטא שאין לו כפרה עולמית, והוא בבחינת "מְעֻנָּה לֹא יוֹכֵל לִתְקַן" (קהלת א:טו; סוכה ב, ו; חגיגה א, ו), וכפי שהובא בגמרא (סנהדרין ז ע"א):

אמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר: ראה חור שזבוח לפניו, אמר: אי לא שמענא להו (=אם לא אשמע להם) השתא עבדו לי כדעבדו בחור (=כעת יעשו לי כאשר עשו לחור), ומיקיים בי 'אם ייהרג במקדש ה' כהן ונביא' ולא הויא להו תקנתא לעולם (=ולא תהיה להם תקנה לעולם). מוטב דליעבדו לעגל, אפשר הויא להו תקנתא בתשובה (=מוטב שיעבדו לעגל, אפשר תהא להם תקנה בתשובה). כלומר, אהרן פעל ככל אשר היה לאל ידו לפעול לטובת עם ישראל, ובחר אפוא ברע במיעוטו, ועל אף כל זאת שילם במות מחצית מבניו (בזכות תפילת משה שהצילה מחציתם), כי ה' מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, וביותר – כשנעשו הדברים בפרהסיא, לעיני כל ישראל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

תביאו את-הקהל הזה אל-הארץ אשר-נתתי להם" (במ' כ:יב).

ג. סיבות מותם של בני אהרן בגמול אישי ובגמול בין-דורי
 על מות בני אהרן נאמר: "וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני ה'" (במ' כו:סא). ניתנו לכך טעמים רבים; אם כגמול אישי – על שהיו שחצנים ולא נשאו נשים³ (אמר: מי ראוייה לנו מצד ייחוסנו ומעמדנו?), או מפני שנכנסו לעבודת הקודש מחוסרי בגדים מתאימים/פרועי-ראש בצורה בלתי הולמת, או שהיו שתויי-יין⁴ ועוד⁵. כך, למשל, בר קפרא בשם ר' ירמיה בן אלעזר אמר: בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן: (1) על הקריבה (2) ועל ההקריבה (3) על אש זרה (4) ועל שלא נטלו עצה זה מזה. (1) על הקריבה – שנכנסו לפני ולפנים, (2) ועל ההקריבה – שהקריבו קורבן שלא נצטוו, (3) על אש זרה – אש מבית כיריים הכניסו (כלומר, ממקום לא נכון). מחבר ספר החינוך כתב על הפסוק: "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה" (וי' ו:ו), אחז"ל (יומא כא ע"ב): "אף על פי שהאש יורד מן השמים, מצווה להביא מן ההדיוט". ש"יודע הדבר כי ניסים גדולים אשר יעשה ה' לבני אדם בטובו הגדול, לעולם יעשה אותו דרך סתר" (ר' אהרן הברצלוני, מצווה קל"ב, שם). א"כ מה פשעם של בני אהרן? למה ימותו? ועוד, לאחר השלמת כל ההכנות והקורבנות, בוששה אש השכינה מלרדת מגבוה, ואהרן עמד במצב מבויש:

היה מצטער ואומר: "יודע אני שכעס הקב"ה עלי, ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל (בשל חטא העגל)".

אמר לו למשה: "משה, אחי, כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי?"

מיד כנס משה עימו, וביקשו רחמים, וירדה שכינה לישראל" (רש"י לוי' ט:כג).

כלומר, בקשת הרחמים לפני הא-לוהים, בגיבויו של משה, היא ההכאה בפטיש וגמר מלאכת המשכן, שהוליכה לירידת האש מן השמיים, אך אפשר שבני אהרן פעלו גם מתוך כיבוד אביהם, שלא יוותר בעלבונם.

(4) ועל שלא נטלו עצה זה מזה, שנאמר (וי' י:א) "איש מחתתו – איש מעצמו עשו, שלא נטלו עצה זה מזה" (ויק"ר כ, ח).

סיבה אחרת, הם גם ייחלו למותם של משה ואהרן על מנת לתפוס את מקומם. הנחה זו תמוהה ביותר, שהרי אמר משה לאהרן:

אהרן אחי, יודע הייתי שיתקדש הבית במידועי של מקום, והייתי סבור או בי או בך, עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך! (רש"י לוי' י:ג).

אם כן, כיצד אפשר לומר שאלה הקרובים לא-לוהים קרבה יתרה היו מושחתים במידותיהם עד כדי כך ש"היו אומרים: "מתי ימותו שני זקנים (משה ואהרן), ואנו נוהגים בשררה על הצבור תחתיהם?" (תנחומא, אחרי מות, ו). אתמהא!

בגמול בין דורי, בחינת עוון אבות על בנים. המקרא תולה את מותם של בני אהרן בשל חטאו של

3 זה נדרש מהפסוק: "בחוריו אכלה אש, (משום ש)ובתולתיו לא הוללו" (תה' עח:טג). לפי הקשר הלוגי של סיבה ותוצאה בין הסיפא לרישא של הפסוק.

4 סיבה זו נלמדת מסמיכות הפרשיות; פרשת שתויי היין נאמרה מייד לאחר סיפור מותם, ונתייחד בה הדיבור לאהרן אביהם: "יין וְשֵׁכָר אֵל תִּשֶׁת, אֹתָהּ וּבְיָדָהּ אֶתְדָּ" (וי' י:ט).

5 רש"י מדייק מלשון הפס': "וַיֵּרְאוּ אֶת-אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ... וַאֲלֵ אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יְדֹ" (שם' כד:י-יא), שאלה היו נדב ואביהוא, שהיו מסתכלים בשכינה בלב גס מתוך אכילה ושתיה ונתחייבו מיתה, ו"היו ראויים להשתלח בהם יד", שאלה שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתיין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן" (רש"י שם בעקבות מדרש תנחומא).